

**Видання присвячене
115-й річниці Одеської національної академії харчових технологій
та 5-й річниці Навчально-наукового інституту прикладної економіки
та менеджменту імені Г. Е. Вейнштейна**

**АДАПТИВНІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ
ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ
ПРОМИСЛОВОСТІ В УМОВАХ
МІНЛИВОГО СВІТУ**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Одеська національна академія харчових технологій
НАУКОВА ШКОЛА
«Забезпечення функціонування та розвитку системи економічної
безпеки держави та суб'єктів господарської діяльності»

**АДАПТИВНІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ
ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ
ПРОМИСЛОВОСТІ В УМОВАХ
МІНЛИВОГО СВІТУ**

*Матеріали
наукового симпозиуму
з міжнародною участю
19 травня 2017 року*

За редакцією **О. І. Павлова**

Одеса
«Астропринт»
2017

A28 **Адаптивні** стратегії розвитку підприємств харчової промисловості в умовах мінливого світу : матеріали наукового симпозиуму з міжнародною участю (19 травня 2017 р., м. Одеса) / Наукова школа «Забезпечення функціонування та розвитку системи економічної безпеки держави та суб'єктів господарської діяльності» ; за ред. О. І. Павлова ; Одеська національна академія харчових технологій. — Одеса : Астропринт, 2017. — 232 с.

ISBN 978–966–927–252–2

У збірнику подано тексти доповідей учасників наукового симпозиуму, які представляють науково-дослідні установи, вищі навчальні заклади України та зарубіжних країн. У них обґрунтовано теоретичні та методологічні засади, інструменти, механізми та напрями стратегічного управління сталим та безпечним розвитком підприємств харчової промисловості в умовах мінливого середовища господарювання.

Видання розраховане на наукових співробітників, викладачів, докторантів, аспірантів, студентів, економістів, менеджерів, маркетингологів та інших фахівців галузі харчової промисловості.

УДК 338.439(063)

ISBN 978–966–927–252–2

© Одеська національна академія харчових технологій, 2017

Павлов О. І.
ВІТАЛЬНЕ СЛОВО 11

Тематичний напрям 1
ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ
ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Андрєєва Н. М., Зіньковська Д. В.
Маркетингова діагностика експортного потенціалу підприємств агропродовольчої сфери як інструмент прийняття стратегічних рішень 13

Антоненко М. Н.
Новая политическая идеология эволюции предприятий АПК Беларуси 18

Дідух С. М.
Основні принципи і напрями розвитку агропродовольчої сфери України 23

Коваленко О. В.
Щодо стратегічних пріоритетів державної продовольчої політики в умовах сьогочасних викликів 26

Крисанов Д. Ф.
Теоретичні засади і прикладні аспекти формування європейської моделі харчової безпеки в аграрному секторі економіки України 30

Кулаковська Т. А.
Системний підхід до регулювання сталого та збалансованого розвитку агропродовольчої сфери України 47

Пармакли Д. М., Дудогло Т. Д.
Примеры графического метода исследований в экономике ... 52

Іртищева І. О.	
Еколого-економічні проблеми використання води в харчовій промисловості	215
Мартинюк О. М.	
Адаптивний механізм екологізації інноваційної діяльності підприємств агропродовольчої сфери України: стратегічні та проблемні питання впровадження	218
Меглей В. І.	
Екологічні складові якості агропродовольчої продукції	222
Щурик М. В.	
Екологічні пріоритети підприємств харчової промисловості в агропромисловому комплексі	226

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Шановні друзі!

Проведення нашого наукового симпозіуму співпало у часі зі знаменними подіями — 115-ю річницею Одеської національної академії харчових технологій та п'ятиріччям з утворення Навчально-наукового інституту прикладної економіки та менеджменту імені Г. Е. Вейнштейна (ННІПЕтаМ) й наукової школи «Забезпечення функціонування та розвитку системи економічної безпеки держави та суб'єктів господарської діяльності».

За останні п'ять років в рамках тематики наукової школи підготовлено та захищено 4 докторських (2 було підготовлено на кафедрі економіки промисловості, а захищено на створеній на її базі кафедрі управління бізнесом; по 1 — на кафедрах менеджменту і логістики та маркетингу, підприємництва і торгівлі) та 17 кандидатських (по 5 — на кафедрах економіки промисловості, менеджменту і логістики, обліку і аудиту, 2 — на кафедрі маркетингу, підприємництва і торгівлі) дисертацій. За участю викладачів, докторантів, аспірантів, студентів академії, вітчизняних та зарубіжних науковців видано 16 колективних (6 — на кафедрі менеджменту і логістики, по 5 — на кафедрах обліку і аудиту та економіки промисловості, 1 — на кафедрі маркетингу, підприємництва і торгівлі) та 7 індивідуальних (6 — на кафедрі економіки промисловості, 1 — на кафедрі менеджменту і логістики) монографій. З 2012 року проведено 4 міжнародних науково-практичних конференцій, а також наукові конференція, симпозіум, семінар, 4 колоквиуми з міжнародною участю. За підсумками їх роботи видано 1 монографію та 10 збірників тез доповідей.

В нашому науковому симпозіумі взяли участь наукові співробітники, викладачі, докторанти, аспіранти, студенти, державні службовці чотирьох зарубіжних країн та десяти міст України, які представляють Державну установу «Інститут економіки та прогнозування» НАН

України, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, Інститут продовольчих ресурсів НААН, вищі навчальні заклади нашої країни, органи державної влади.

Наша діяльність в рамках тематичної спрямованості наукової школи є свідченням її користі для науки та чималого значення для вітчизняної практики господарювання.

Бажаю усім подальшої плідної роботи, творчості та натхнення.

З найкращими побажаннями
керівник наукової школи, завідувач
кафедри економіки промисловості ОНАХТ,
перший директор ННПЕтаМ,
доктор економічних наук, професор
Павлов Олександр Іванович

Тематичний напрям 1

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Н. М. Андрєєва

д-р екон. наук; головний науковий співробітник Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, м. Одеса, Україна

Д. В. Зіньковська

аспірантка кафедри маркетингу Одеського національного економічного університету, м. Одеса, Україна

МАРКЕТИНГОВА ДІАГНОСТИКА ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРИЙНЯТТЯ СТРАТЕГІЧНИХ РІШЕНЬ

Сучасна економічна ситуація в Україні характеризується посиленням ролі процесів інтеграції, глобалізації, соціалізації, інформатизації та екологізації виробництва. Це призводить до того, що ключовим вектором розвитку вітчизняних підприємств стає зовнішньо-економічна діяльність. Від можливостей підприємств до участі у міжнародній економічній співпраці залежить динаміка розвитку економіки України в цілому. Цей принцип є актуальним для усіх галузей економіки, проте доцільним є виділення провідної, стратегічної галузі, зрушення у якій сприятимуть розвитку і суміжних сфер. Такою галуззю може бути агропромисловий комплекс економіки України. Продукція, що випускається підприємствами агропродовольчої сфери, користується попитом серед споживачів на міжнародному ринку. Зробити такий висновок можливо після аналізу показників структури експорту та імпорту. Частка експорту продукції агропромислового комплексу України за період з 2006 по 2015 роки зросла з 11,86 % до 38,19 %, тобто більше ніж у 3 рази. В той час як імпорт зріс за той самий період із 7 % до 9,3 % [1, с. 7].

Саме тому більшого значення набуває вивчення поняття експортного потенціалу підприємства, інструментарію його дослідження та оцінки, а також методів керування ним. На нашу думку, ефективними

Д. Ф. Крисанов

*д-р екон. наук, професор; провідний науковий співробітник
Державної установи «Інститут економіки та прогнозування»
НАН України, м. Київ, Україна*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ І ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ МОДЕЛІ ХАРЧОВОЇ БЕЗПЕКИ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Підписання Угоди про асоціацію (УА) між Україною та ЄС (від 14.09.2014 р.) [9] спровокувало ряд викликів і проблем та поставило перед вітчизняним аграрним сектором низку складних завдань, від всебічного та оперативного вирішення яких значною мірою буде залежати просування по шляху його інтеграції з внутрішнім ринком країн-членів Співтовариства. До таких завдань є достатньо підстав віднести наступні:

- завершити адаптацію законодавчо-нормативної бази України до засадничих принципів і вимог нормативно-правової бази, що чинна в країнах-членах Європейського Союзу;

- продовжити «розщеплення» рамкового й базових законів України з метою диференціації основних положень щодо захисту прав споживачів харчової продукції, закріплення в нових законодавчих та підзаконних актах (розпорядженнях Кабінету Міністрів України, наказах міністерств і служб, інших нормативних положеннях) та їх практичної реалізації;

- завершити трансформацію регуляторної системи України в еквівалентну базовій моделі технічного регулювання, яка ефективно функціонує впродовж майже тридцяти років у країнах-членах Співтовариства. Водночас це не виключає її постійного удосконалення;

- сформуванню вітчизняну систему харчової безпеки згідно з вимогами моделі безпечності харчових продуктів та кормів для тварин, що запроваджена в країнах-членах ЄС;

- впровадити на підприємствах аграрного сектора санітарні та фітосанітарні заходи згідно з європейськими вимогами до таких же SPS з метою унеможливлення виникнення загроз для життя населення і здоров'я споживачів, флори і фауни, навколишнього середовища;

- завершити формування і становлення системи державного ринкового нагляду за дотриманням нормативних вимог у сфері безпечності харчових продуктів та кормів для тварин згідно із запровадженою в країнах-членах ЄС моделлю ринкового нагляду;

- завершити створення мережі акредитованих органів з оцінки відповідності (ООВ), що функціонують на засадах і принципах, які запроваджені в Європейському Союзі;

- забезпечити всебічне визнання Національного агентства з акредитації України (НААУ) Європейською асоціацією з акредитації (EA — European Cooperation for Accreditation), Міжнародною кооперацією з акредитації лабораторій (ILAC — International Laboratory Accreditation Cooperation) та Міжнародним форумом з акредитації (IAF — International Accreditation Forum) інституціями задля визнання їхніх систем акредитації еквівалентними. Підкреслимо, що: а) всебічне — для наших умов це стосується акредитації органів з сертифікації систем менеджменту, продукції, послуг, персоналу та інших подібних програм оцінки відповідності; б) еквівалентні — визнання системи постійного офіційного контролю виробництва та обігу продукції та сировини тваринного походження Європейського Союзу системи забезпечення безпечності та якості харчових продуктів України [7]. Це створить необхідні умови для впровадження механізмів взаємного визнання сертифікатів безпечності та якості, атестатів і протоколів випробувань, проведених в Україні та країнах-членах вищезазначених європейської й міжнародної акредитаційних інституцій, а також видачі дозволів на ввезення в Україну продуктів та інших біологічних матеріалів тваринного походження тощо.

Зазначимо, що із усього спектра перелічених завдань по одних із них є суттєві просування (нормативно-правова база, технічне регулювання, ООВ), по других — практична робота активізується за усіма напрямками (ринковий нагляд), а по третіх — лише започаткована («розщеплення» законів, впровадження SPS) і вимагає досить тривалого часу для реалізації. Останній висновок повною мірою відноситься і до формування вітчизняної системи харчової безпеки, яка має бути еквівалентною моделі, що запроваджена в країнах-членах Співтовариства. У цьому зв'язку розкриємо основні законодавчо-нормативні положення і практичні підходи до її реалізації.

Загальні принципи та підходи стосовно забезпечення захисту життя або здоров'я людини, тварин і рослин, захисту навколишнього середовища, знайшли практичне впровадження в Європейському Союзі. Тому ключова точка відліку — сутність і структура санітарних або фітосанітарних заходів (СФЗ), які передбачені Угодою про засто-

сування СФЗ від 15.04.1994 р. [10, додаток А, п. 1] та їх практична реалізація, а саме:

- усі відповідні закони, постанови, нормативні акти, вимоги та процедури, включаючи між іншим критерії кінцевого продукту;
- виробничі процеси та способи виробництва;
- процедури тестування, інспекції, сертифікації та ухвалення;
- карантинні режими, включаючи відповідні вимоги щодо перевезення тварин чи рослин або щодо матеріалів, необхідних для їх виживання під час перевезення;
- положення щодо відповідних статистичних методів, процедур відбору та методів оцінки ризику;
- вимоги щодо пакування та етикетування, які безпосередньо стосуються безпеки харчової продукції.

Наукові засади і принципи безпечності харчових продуктів були обговорені у процесі публічних дебатів, які були спричинені «Зеленою книгою». Їх наслідком стала поява у січні 2000 року відповідної «Білої книги про безпечність харчових продуктів» [4], яка стала важливим кроком до ухвалення нового закону про харчові продукти. У «Білій книзі» викладені практичні складові з харчової безпеки, а поняття гігієни харчової продукції було поширено на весь агропродовольчий ланцюг, включаючи первинне виробництво. У лютому 2002 року було ухвалено Регламент № 178/2002/ЄС «Про встановлення загальних принципів і вимог законодавства про харчові продукти, створення Європейського органу з безпеки харчових продуктів і встановлення процедур у питаннях, пов'язаних із безпекою харчових продуктів». У 2004 році було прийнято ще низку регламентів Європейського Союзу, які суттєво розширили та ідентифікували правове поле безпечності харчових продуктів, зокрема:

- Регламент № 852/2004/ЄС «Щодо гігієни харчової продукції»;
- Регламент № 853/2004/ЄС «Про встановлення спеціальних гігієнічних правил, що підлягають застосуванню до продовольчих товарів тваринного походження»;
- Регламент № 854/2004/ЄС «Про відомчий контроль певних виробів тваринного походження, призначених для споживання людьми»;
- Регламент № 882/2004/ЄС «Про офіційні заходи контролю для забезпечення підтвердження відповідності з кормовим і харчовим законодавством, правилами здоров'я та захисту тварин».

Вони стали основою сучасної правової бази забезпечення ефективного контролю при виробництві харчових продуктів та кормів для

тварин, створення уніфікованої та прозорої системи безпеки харчових продуктів (БХП) в усьому агропродовольчому ланцюжку. Глобальний та інтегрований підхід до системи БХП базується на чіткому розмежуванні обов'язків і відповідальності між учасниками (акторами) ланцюжка за принципом «з лану до столу» і включає наступні положення:

- по-перше, в основі безпечності харчових продуктів лежить положення про визнання тварин істотами, що мають відчуття, і тому виробники зобов'язані дбати про їхні умови у трьох сферах: вирощування, перевезення та забій тварин. Це комплексне поняття охоплює усі складові здоров'я тварин та їхнє харчування, захист тварин, піклування про їхній добробут й постійний ветеринарний контроль, захист і охорона здоров'я рослин, дотримання санітарних норм при обробленні та приготуванні харчових продуктів;
- по-друге, обов'язковий державний контроль за усіма ланками агропродовольчого ланцюжка по виробництву та споживанню харчових продуктів, безпечність усіх їх видів;
- по-третє, відповідальність за дотримання принципів безпечності харчових продуктів диференціюється за усіма рівнями управління, а саме:

а) Європейська Комісія (ЄК — формування законодавчої бази та організація обов'язкового офіційного контролю);

б) національні органи влади (організація дотримання вимог технічних регламентів і стандартів операторами ринку харчових продуктів та кормів для тварин);

в) оператори харчового та кормового ринку (дотримання вимог виробниками, постачальниками і дистриб'юторами у межах своєї відповідальності, мінімізація ризиків);

– по-четверте, дотримання ключового принципу, тобто забезпечити здоров'я, безпеку, захист економічних і юридичних інтересів споживачів, їхнього права на об'єктивну та своєчасну інформацію;

– по-п'яте, включення споживачів, як кінцевої ланки агропродовольчого ланцюжка, в систему громадських обговорень проблем харчової безпеки, навчання новим правилам і вимогам (персональна відповідальність за належне зберігання, використання й приготування харчових продуктів), врахування їхніх побажань і зауважень при удосконаленні системи контролю, дотримання принципу прозорості європейської політики в частині безпечності харчових продуктів на усіх рівнях з метою підвищення довіри населення до їх виробників;

– по-шосте, впровадження Європейською Комісією ефективних систем контролю та оцінювання результативності роботи національних органів влади, їхньої здатності впроваджувати ефективні системи біологічної безпеки як на рівні країни, так і безпосередньо виробників харчових продуктів, що підтверджується результатами обстеженнями (аудиторські перевірки та інспекції) окремих з них з метою встановлення відповідності роботи підприємств вимогам технічних регламентів та ін.

Зазначимо, що європейська модель харчової безпечності включає два рівні: національний та виробника, які зв'язані між собою європейськими інституціями: Генеральний директорат з питань охорони здоров'я і захисту споживачів (DG SANTE — A Directorate General «Health and Food Safety» and protection of consumers) та Офіс продовольства і ветеринарії (FVO — Office of food and veterinary science). Для умов України обидва рівні вимагають суттєвої модернізації та приведення у відповідність з системою харчової безпечності Європейського Союзу.

Оскільки перехід на європейську модель харчової безпечності нині виступає ключовою умовою виходу вітчизняних підприємств на продовольчі ринки не тільки Європейського Союзу, але й країн Азії, Африки і навіть Америки, то необхідно детально зупинитись на її основних положеннях, оцінити нинішню ситуацію та обґрунтувати практичні пропозиції по її впровадженню на підприємствах аграрно-го сектора економіки.

Перший рівень, що нині сформувався як державна система контролю безпечності харчових продуктів та ветеринарної служби (Держпродспоживслужба), перебуває на етапі завершення трансформації з метою оптимізації мережі її територіальних органів, освоєння та ефективного виконання закріплених за нею функцій і повноважень. Одна із найважливіших серед них — моніторинг епізоотичної ситуації на території України, своєчасне виявлення вогнищ епідемій, які становлять загрозу для громадського і присадибного тваринництва, дикої фауни і населення. В Україні контролюється понад 130 небезпечних заразних хвороб, у тому числі спільних для людей і тварин (зоонози — інфекційні захворювання людини, джерелом яких є інфіковані тварини: хворі або носії).

Серед усього переліку небезпечних хвороб найчастіше зустрічаються африканська чума свиней (АЧС), сказ, сибірка, високопатогенний грип птиці (ВПГП) та ін. Особливу тривогу викликає поширення АЧС (майже 100 % смертність свиней): з 2012 року у 22 областях за-

галом було зафіксовано 181 випадок захворювання (з них 155 — у господарствах населення) і тільки у 2016 році — 91 [6].

Отже, зусилля цієї Служби спрямовуються на те, щоб локалізувати та знешкодити вогнища епідемій, поширення яких може мати катастрофічні наслідки як для приватних господарств, так і тваринницьких комплексів. Наприклад, унаслідок недотримання санітарно-ветеринарних вимог із заражених вірусною інфекцією особистих селянських господарств була занесена АЧС на Калитянський свинокомплекс (Київська область). З метою знешкодження цієї епідемії було знищено (забито і спалено) 66 тис. (загалом по Україні — 120 тис.) голів свиней, проведено необхідні дезінфекційні роботи. Для повторної організації роботи свинокомплексу необхідно запустити нове поголів'я свиней, забезпечити їх вільне переміщення по території та відгодівлю з постійним моніторингом ситуації щодо виникнення епідемії. І лише після позитивного тесту можна буде офіційно повторно включити свинокомплекс в роботу. Зрозуміло, що при виявленні вогнищ епідемії м'ясо інфікованих тварин і птиці, як правило, не може реалізовуватись споживачам задля забезпечення від розширення зараженої зони. За експертними оцінками, лише у 2015 році збитки від АЧС загалом по Україні оцінювалися в 1,1 млрд грн.

Але повної гарантії від недопущення виникнення різних інфекцій немає. Таким чином, залишається вакцинація сільськогосподарських тварин і птиці, жорсткий карантин, вчасний забій та утилізація решток тварин із зараженої зони. Водночас повинен проводитися постійний моніторинг та підтримання контрольованої епізоотичної ситуації в Україні, охорона її території від проникнення із прикордонних територій особливо небезпечних збудників хвороб, захист тварин та населення. З цією метою Держпродспоживслужба повинна проводити цілий комплекс обов'язкових протиепізоотичних заходів, спрямованих на унеможливлення занесення та поширення інфекційних захворювань, а в першу чергу — спільних для тварин і людей. Зазначимо, що ця проблема набуває все більшого розуміння на рівні держави: у минулому році на ці потреби було виділено 52,9 млн грн (19,4 % від потреби), хоча витрачено було на протиепізоотичні заходи 130,2 млн грн (за рахунок коштів господарств населення та свинокомплексів) [6], а в поточному році в бюджеті виділено понад 120 млн грн.

Відповідна профілактична робота повинна проводитися і в галузях рослинництва з метою недопущення проникнення на територію України небезпечних захворювань сільськогосподарських культур,

їх захисту від шкідників, хвороб та бур'янів. Без оперативного виявлення та знешкодження вогнищ небезпеки неминучі виникнення епіфітотій (масового розвитку інфекційних хвороб рослин на певній території і в певний період часу) небезпечних хвороб, що супроводжуються суттєвими втратами врожаю.

Стосовно першого рівня безпечності, то необхідно зазначити наступне. Згідно з Главою 4 Санітарні та фітосанітарні заходи УА [9], Україна як Страна-експортер повинна довести еквівалентність національної системи біологічної безпечності моделі безпечності харчових продуктів та кормів для тварин, яка створена та ефективно функціонує в Європейському Союзі. Вона відіграє ключову роль для цілей торгівлі товарами, що охоплюються санітарними та фітосанітарними заходами, забезпечуючи при цьому охорону життя і здоров'я людей, тварин та рослин. Для доведення еквівалентності одна одній національної та європейської систем біологічної безпечності Україна має виконати ряд вимог та пройти низку процедур, зокрема:

- статусу щодо хвороб тварин, інфекцій тварин (аквакультури) та їх регіоналізації/зонування (розповсюдження) та повідомляти про свої прийняті заходи разом із наданням пояснень та супровідної документації стосовно її визначень та рішень з метою демонстрації Строні-імпортеру, що ці заходи забезпечують відповідний рівень захисту від хвороб та інфекцій;

- визнання регіоналізації/зонування зон, вільних від шкідливих організмів, і зон, що охороняються від шкідників;

- забезпечити дотримання «стандартів утримання та поводження з тваринами» стосовно їх захисту, які відповідають стандартам Міжнародного епізоотичного бюро (МЕБ) і застосовуються Стронами належним чином;

- дозволяти інспекцію, тобто перевірку будь-яких аспектів щодо кормів, продуктів харчування, здоров'я тварин і утримання та поводження з тваринами з метою підтвердження дотримання зазначених вимог відповідного законодавства;

- дозволяти проведення верифікації (перевірки) шляхом вивчення та розгляду об'єктивної інформації щодо того, чи були виконані необхідні вимоги.

Різною мірою перелічені процедури були реалізовані в процесі підготовки відповіді України на питання, що виникли після інспектування вибраних вітчизняних підприємств ветеринарами-інспекторами FVO. Водночас та частина національного законодавства, яка стосується

реалізації її обов'язкової частини, потребує подальшого удосконалення та гармонізації нормативно-правової бази до вимог ЄС. Зокрема, згідно зі ст. 64 Нормативно-правове наближення УА [9] необхідно забезпечити наближення національного законодавства в частині гігієни виробництва та обігу, простежуваності та ідентифікації тварин, відповідності виробництва та обігу кормів та побічних продуктів тваринного походження, мікробіологічних вимог, організації та планування системи контролю в Україні на ризик-орієнтованому принципі з внесенням відповідних змін у рамковий Закон України з харчової безпечності [8]. Значна частина першочергових завдань вже виконана, однак для завершення їх реалізації ще потрібен певний період часу.

У цьому зв'язку доцільно вказати, що у ст. 64 УА [9] зазначається наступне: «не пізніше ніж протягом трьох місяців після набрання чинності Угодою про Асоціацію Україна — ЄС Україна надасть Підкомітету з управління СФЗ комплексну стратегію стосовно імплементації Глави 4 Санітарні та фітосанітарні заходи, поділену на пріоритетні сектори, що стосуються заходів, спрямованих на сприяння торгівлі певним видом товарів чи групою товарів». Для реалізації наведеного положення зазначеної статті у лютому 2016 року було прийнято Всеохоплюючу стратегію імплементації Глави ІУ (Санітарні та фітосанітарні заходи) Розділу ІУ «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [2]. Вона включає три розділи, загальна кількість заходів — 270 найменувань, з них по розділах: 1) громадське здоров'я — майже 80; 2) здоров'я тварин — біля 100; 3) фітосанітарні заходи — більше 90 заходів; строки їхньої підготовки — 2016–2019 рр., строки впровадження — 2016–2020 рр. Впровадження заходів, тобто імплементація вимог Директив, Виконавчих директив, Регламентів, Виконавчих регламентів, Рішень, Виконавчих рішень та Рекомендацій законодавчих й інших органів Європейського Союзу, проводиться безпосередньо в нормативно-правове поле України. Це поле включає: закони України, технічні регламенти, гармонізовані стандарти (яким надані функції технічних регламентів), інструкції та рекомендації. У цьому зв'язку Підкомітет з управління СФЗ буде регулярно проводити моніторинг імплементації процесу наближення, щоб надавати рекомендації щодо заходів з наближення.

Таким чином, проводяться активні заходи щодо наближення національного законодавства до європейського та його практичної реалізації. Це сприятиме розширенню можливостей підвищення потенціалу вітчизняних виробників тваринницької продукції.

Другий рівень біологічної безпеки формується безпосередньо на підприємстві, що випускає харчові продукти. Виробник-експортер харчової продукції тваринного походження на продовольчі ринки ЄС попередньо повинен довести еквівалентність власної системи біологічної безпеки системі безпечності харчових продуктів і кормів для тварин, що запроваджена в країнах-членах Співтовариства. Її ключовим елементом на підприємстві виступає Система управління безпечністю харчових продуктів (НАССР). При цьому за операторами ринку [8] закріплена відповідальність за виконання вимог законодавства про безпечність та окремі показники якості харчових продуктів у межах діяльності, яку вони проводять. До операторів ринку відносять суб'єктів господарювання, які здійснюють первинне виробництво, виробництво та/або обіг харчових продуктів й інших об'єктів санітарних заходів. Отже, вимога впровадження НАССР (або ж відповідних процедур безпечності, залежно від рівня безпечності продукції) стосується тих суб'єктів господарювання, які включені або причетні до агропродовольчого ланцюжка, зокрема: виробників харчової сировини рослинного і тваринного походження, мінеральних ресурсів, витратних матеріалів, необхідних для випуску кінцевої харчової продукції, робочої сили, яка виступає активною складовою виробничих процесів тощо.

Аналіз показав, що вимоги європейського законодавства до продукції первинного виробництва (сільського, лісового, рибного господарства) суттєво відрізняються: до продукції рослинного походження значно простіші, ніж стосовно продукції тваринного походження чи переробно-харчових потужностей. Згідно з цим висновком відбувається впровадження обов'язкових вимог на підприємствах аграрного сектора України.

Зазначимо, що перші орієнтири стосовно доцільності експорту харчової продукції тваринного походження вітчизняних виробників були окреслені ще в 2007 році, коли ветеринари-інспектори FVO почали складати «ветеринарно-санітарний профіль» України як потенційного імпортера на продовольчі ринки країн-членів Співтовариства. Робота проводилась фахівцями FVO практично п'ять років, а також одночасно і на підприємствах по вирощуванню продукції птахівництва. Її основним результатом стало те, що три вітчизняні виробники отримали право імпорту м'яса курятини на ринки країн-членів ЄС і успішно розвивають свій бізнес дотепер. Перші поставки м'яса курятини почалися з кінця 2012 року, а вже в наступному 2013 році зросли у 1,8 рази (табл.). Пік імпорту до країн СНД прийшовся

на 2013 рік, а потім відбулося суттєве зменшення його обсягів, яке було перекрито нарощуванням імпорту до інших регіонів світу. Але це стало можливим, коли виробники м'яса курятини діючу на підприємствах систему харчової безпечності виробництва привели у відповідність з європейською моделлю безпечності харчових продуктів та кормів для тварин. Це було підтверджено внесенням їхніх потужностей до відповідних реєстрів, ухвалених ЄК, та наданням номерів ухвалення (єврономерів).

Зазначимо, за шість років експорт м'яса курятини зріс у натуральних показниках майже вп'ятеро, у вартісних — ушестеро (до \$292,5 тис.), а частка експорту — на 15 пп.

Зазначимо, що у 2016 році 277 вітчизняних підприємств, які перебувають у сфері управління Міністерства аграрної політики та продовольства України, отримали право експортувати свою продукцію на ринки Європейського Союзу [3]. Серед них 180 підприємств, що виробляли продукцію нетваринного походження, а 97 — харчову продукцію тваринного походження, з них: 7 — виробники м'яса птиці і продуктів з нього, 19 — риби і рибопродуктів, 2 — яєць і яйцепродуктів, 49 — меду бджолиного, 5 — жаб'ячих лапок і равликів, колагену — 1, кишкової сировини — 1. Водночас 10 підприємств молочної промисловості отримали право експорту власної продукції на ринки країн-членів Співтовариства, 18 — на ринки Китаю, ще 3 — до країн арабсько-мусульманського світу (так звана продукція Халяль).

Отримання права експорту на ринки Європейського Союзу надає ключові переваги українським підприємствам на інших зовнішніх ринках реалізації власної продукції. Однак, коли взяти до уваги, що у сільському господарстві налічується (без малих підприємств — до 50 зайнятих) понад 3,5 тис. суб'єктів підприємництва, а в харчовій промисловості — більше 1 тис. підприємств, то частка експортерів становитиме у межах 7,7 %. Отже, нарощування експортних можливостей підприємств аграрного сектора буде проходити, з одного боку, за рахунок розширення обсягів продукції для експорту суб'єктами підприємницької діяльності, які вже активно проводять зовнішньоекономічну діяльність на зарубіжних ринках, а з іншого — на основі поповнення списку експортерів вітчизняної харчової продукції новими суб'єктами господарювання. У цьому зв'язку вкажемо, що лише за 2016 рік клуб українських експортерів харчових продуктів поповнився 51 новим членом, з них 18 — виробляли продукцію тваринного походження.

Таблиця
Розширення географії ринків та власної ніші виробниками харчових продуктів (на прикладі продукту № 2070000000 М'ясо та їстівні продукти свійської птиці — без АР Крим)*

Найменування регіональних ринків світу	2011 р.		2012 р.		2013 р.		2014 р.		2015 р.		2016 р.		2016 до 2011 = %, разів
	тонн	%	тонн	%	тонн	%	тонн	%	тонн	%	тонн	%	
Всього	49625	100	80646	100	145450	100	174705	100	161284	100	240163	100	у 4,8 р. б.
I. Країни СНД	37798	76	66485	83	90882	62	84250	48	43275	27	47397	20	125,3
II. Інші регіони	11827	24	14160	17	54568	38	90455	52	118009	73	192766	80	у 16,3 р. б.
Європа	3	0	3	0	447	0,3	16908	10	27858	17	37792	16	у 11,2 тис. р. б.
Азія	11512	23	11032	13	43060	30	65116	37	72372	45	105964	44	у 9,2 р. б.
Африка	272	1	3114	4	10995	7,7	8385	5	17759	11	48904	20	у 180 р. б.
Америка	37	0	11	0	64	0	44	0	18	0	104	0	у 2,8 р. б.
Австралія та Океанія	3	0	0,2	0	2	0	2	0	2	0	2	0	64,8
Довідково:													
Вирощено м'яса птиці	995200		1074700		1168300		1164700		1143700		1202100		120,8
З нього експорт, %	5,0		7,5		12,4		15,0		14,1		20,0		+ 15 пп

* Джерело: складено і розраховано за матеріалами Державної служби України за відповідні роки

Зазначимо, що основним інструментом унеможливлення ризику виробництва небезпечної продукції на рівні операторів харчового й кормового бізнесу виступає чітке та неухильне дотримання вимог гігієни шляхом запровадження на підприємствах системи НАССР. Згідно з Регламентом ЄС № 854/2004 «Про відомчий контроль певних виробів тваринного походження, призначених для споживання людьми», механізм саморегуляції операторами ринку встановлюється на основі загальних вимог законодавства щодо гігієни харчових продуктів. Отже, держава встановлює загальні вимоги до гігієни харчових продуктів та кормів для тварин, а асоціації операторів ринку харчового та кормового бізнесу розробляють на їх основі деталізовані вимоги, які повинні бути затверджені компетентним органом. Якщо інспектор здійснив контроль гігієнічних вимог на підприємстві, яке виконує такі деталізовані вимоги, то вважається, що переробно-харчове виробництво відповідає загальним положенням законодавства у сфері гігієни харчових продуктів. Тому необхідно проаналізувати впровадження НАССР й інших системних процедур безпеки на підприємствах аграрного сектора економіки.

Структура підприємств харчової промисловості згідно із строками впровадження НАССР [8, п. 2 частини другої ст. 20, ст. 21, п. 4 частини першої ст. 64, Прикінцеві та перехідні положення] включає три групи, зокрема:

– потужності, що провадять діяльність з харчовими продуктами, у складі яких є необроблені інгредієнти тваринного походження, — м'яса, молочна та рибна сировина (I група), крім малих потужностей — МП. Коди за КВЕД-2010: 10.1 — виробництво м'яса та м'ясних продуктів; 10.2 — перероблення та консервування риби, ракоподібних і моллюсків; 10.5 — виробництво молочних продуктів. Строк впровадження НАССР — до 20.09.2017 р. Загальна кількість великих і середніх підприємств по I групі — понад 200 од.;

– потужності, що провадять діяльність з харчовими продуктами, у складі яких відсутні необроблені інгредієнти тваринного походження (II група), крім МП. Строк впровадження НАССР — до 20.09.2018 р. Коди за КВЕД-2010: 10 — виробництво харчових продуктів; 11 — виробництво напоїв; 12 — виробництво тютюнових виробів. Загальна кількість великих і середніх підприємств по II групі за КВЕД-2010, за винятком тих, що ввійшли до I групи, становить понад 800 од.;

– малі потужності (МП) (III група). Строк впровадження НАССР — до 20.09.2019 р. Загальна кількість малих потужностей —

4486 од., з них малі підприємства (без мікропідприємств — до 10 зайнятих) — 1218 од., мікропідприємства — 3268 од.

На 01.01.2017 р. у харчовій промисловості згідно з вимогами міжнародних стандартів налічувалось функціональних систем менеджменту (СМ):

- ISO серії 9000: було сертифіковано Систем управління якістю — 403 од., в стадії розроблення та впровадження — 46 од.;
- ISO серії 14000: сертифіковано Систем екологічного управління — 43 од., в стадії розроблення та впровадження — 14 од.;
- HACCP: сертифіковано Систем управління безпечністю харчових продуктів — 342 од., в стадії впровадження — 150 од.;
- ДСТУ ISO 22000: сертифіковано Систем управління безпечністю харчових продуктів. Вимоги до будь-яких організацій харчового ланцюга — 552 од., в стадії впровадження — 128 од.

Загалом по харчовій промисловості сертифікували 1340 СМ, а в стадії розроблення та впровадження — ще 338 функціональних систем на 979 підприємствах із 1118 (87,5 %), які перебували під управлінням профільного МАПП на початок 2017 року. Отже, більше ста середніх підприємств ще повинні впровадити СМ безпечності.

Щодо малих підприємств (МП) харчової промисловості, то було б доцільно провести обстеження та ідентифікувати відповідь на запитання: впровадження якого типу системних методів безпечності (або процедур безпечності) буде доцільним, а саме:

- а) впровадження HACCP (чи ДСТУ ISO 22000:2007 за умови, що малі потужності є самостійною або проміжною ланкою агропродовольчого ланцюжка);
- б) проведення аудиту на відповідність виробництва мінімальним вимогам базових програм (ISO/TS 22002–1:2009 Програма обов'язкових попередніх заходів із забезпечення безпечності харчових продуктів. Частина 1. Виробництво харчових продуктів) з метою подальшого усунення виявлених невідповідностей;
- в) впровадження гнучких чи спрощених процедур [1, пп. 4.1–4.5], які базуються на принципах та засадах HACCP з урахуванням рівня безпечності продукції.

При визначенні можливості застосування спрощеного підходу враховуються небезпечні фактори, пов'язані з технологічним процесом та харчовим продуктом, ймовірність їх впливу на безпечність харчових продуктів. Контроль за небезпечними факторами здійснюється за допомогою базових програм (БПр): ISO/TS 22002–1:2009.

У первинному виробництві (сільське, лісове та рибне господарство) налічується більше 77 тис. суб'єктів господарювання, з них сільськогосподарських виробників 45 тис. Згідно з експертними оцінками у сільському господарстві налічується до півтори тисячі аграрних підприємств, де функціонують постійно діючі процедури безпечності, а саме:

- а) впровадили Системи безпечності (HACCP або ДСТУ ISO 22000:2007) як складову частину агропродовольчих ланцюжків;
- б) провели самостійно аудит на відповідність виробництва мінімальним вимогам базових програм (ISO/TS 22002–3:2011 Програма обов'язкових попередніх заходів із забезпечення безпечності харчових продуктів. Частина 3. Виробництво сільськогосподарської продукції);
- в) провели аудит у рамках агропродовольчих ланцюжків, до яких вони включені. Така практика реалізується підприємницькими структурами, які пов'язані сталими технологічними зв'язками (сировина — переробка).

До зазначеного сегмента агровиробників є достатньо підстав віднести групи тих суб'єктів підприємництва, що спеціалізуються на виробництві харчової сировини, а саме:

- первинні виробники сільськогосподарської органічної продукції (налічується близько 300 операторів ринку);
- первинні виробники, які здійснюють господарську діяльність у спеціальних сировинних зонах, з метою вирощування екологічно безпечної сировини для виготовлення продуктів дитячого та дієтичного харчування (60 операторів ринку);
- первинні виробники у складі вертикально інтегрованих холдингів, що спеціалізуються на випуску безпечних і якісних харчових продуктів згідно з вимогами технічних регламентів, стандартів, кодексів належної практики;
- первинні виробники у складі продовольчо-торговельних корпорацій («АТБ», «Велика кишеня», «ЕКО-Маркет», «Фуршет», BILLA, METRO, Novus та ін.), які вирощують безпечну та якісну продукцію і поставляють її торговельним підприємствам за принципом «вранці в полі, в обід — на столі». Головна вимога: жорстке дотримання вимог технологій вирощування, збирання, доставки і реалізації продукції;
- первинні виробники, які спеціалізуються на вирощуванні безпечної та якісної харчової сировини з вимогами технічних регламентів, національних стандартів, кодексів належної практики з метою її

самостійної реалізації або ж на договірних умовах поставляють переробно-харчовим підприємствам.

У міжнародному стандарті/технічних умовах ISO/TS 22002–3:2011 «Програма обов'язкових попередніх заходів із забезпечення безпечності харчових продуктів. Частина 3. Виробництво сільськогосподарської продукції» зазначається, що в даний час заходи з контролю безпеки харчових продуктів у фермерських господарствах, як правило, інтегруються з принципами добросовісного господарювання, зокрема: належної виробничої практики (GMP), належної сільськогосподарської практики (GAP), належної землеробської практики (GFP), належної ветеринарної практики (GVP), належної санітарної практики (GHP). Вважається, що GMP, GAP і GFP позитивно впливають на процеси консолідації екологічної, економічної та соціальної стабільності внутрішньогосподарських процесів, що у кінцевому рахунку сприяє забезпеченню виробництва безпечної та якісної харчової сировини і непродовольчої сільськогосподарської продукції. GHP спрямована на створення умов та заходів, необхідних для забезпечення безпеки й відповідності вимогам, які викладені в нормативних документах (стандартах і технічних регламентах) щодо кормів або харчових продуктів на всіх стадіях кормового і харчового ланцюжків. GVP призначена для належного застосування ветеринарних препаратів або кормових добавок відповідно до їх санкціонованого використання і з урахуванням дозування, періодів застосування та припинення, для адекватного лікування тварин і отримання найменшого їх залишку в продуктах, виготовлених із таких тварин. Ці практики спрямовані на боротьбу із забруднюючими речовинами в цілому, незалежно від того, чи впливають вони на безпеку, придатність або на те й інше разом. Як правило, вони не орієнтовані на конкретні небезпеки. Зазначимо, що організація (сільськогосподарські підприємства) повинна самостійно визначати і здійснювати заходи щодо мінімізації ймовірності перенесення забруднюючих речовин від робочої худоби на харчові продукти, безпосередньо або опосередковано через тварин, що використовуються для виробництва харчових продуктів.

У структурі первинного виробництва, згідно з рамковим Законом України з харчової безпеки [8, ст. 1, пп. 62, 63, 74, 95] виокремлюємо виробників м'ясної, молочної, рибної сировини, яка буде спрямована на перероблення у харчову продукцію або ж реалізована на продовольчих ринках. Для них законодавчо встановлені конкретні строки (до 20.09.2017 року) впровадження системних методів безпечності,

при дотриманні яких буде уможливлено гарантоване вирощування безпечної харчової сировини. Вітчизняна статистика виокремлює три підгрупи (кінець 2015 року) [5, с. 95]:

- а) тваринництво — 2426 господарств;
- б) змішане сільське господарство — 1028 господарств;
- в) рибне господарство — 881 господарство.

Щодо харчової сировини тваринного походження, то її виробники: як особисті селянські і фермерські господарства, так і холдингові структури та продуктово-торговельні корпорації, де використовують і традиційні, і застарілі технології. Практика свідчить, що в холдингах, корпораціях та аграрних підприємствах із промисловими технологіями вирощування продукції тваринного походження (молочні ферми, свинокомплекси, птахофабрики) дотримуються вимог технічних регламентів і стандартів. Однак малі й середні виробники нерідко використовують застарілі технології утримання тварин, методи годівлі, домінує орієнтовний підхід до розроблення раціонів годівлі тощо. Тому для них і необхідно проводити аудит на відповідність мінімальним вимогам базових програм: міжнародний стандарт/технічні умови ISO/TS 22002–3:2011 «Програма обов'язкових попередніх заходів із забезпечення безпечності харчових продуктів. Частина 3. Виробництво сільськогосподарської продукції». Вона включає три складові: 1) програма попередніх загальних умов (13 пунктів); 2) програма попередніх умов для рослинництва (5 пунктів); 3) програма попередніх умов для тваринництва (13 пунктів).

Інші господарства вирощують продукцію рослинного походження, а саме [5, с. 95]:

- а) вирощування однорічних і дворічних культур — 38 856 господарств;
- б) вирощування багаторічних культур — 1121 господарство;
- в) відтворення рослин — 159 господарств.

Зазначимо, що аудит стосовно відповідності аграрного виробництва мінімальним вимогам базових програм можуть проводити фахівці, які працюють на підприємстві. Після усунення виявлених невідповідностей для забезпечення об'єктивної оцінки стану конкретного виробництва залучаються інспектори Держпродспоживслужби. При відсутності відхилень від мінімальних вимог базових програм вони складають протокол про дотримання вимог ISO/TS 22002–3:2011 «Програма обов'язкових попередніх заходів із забезпечення безпечності харчових продуктів. Частина 3. Виробництво

сільськогосподарської продукції». Це дозволить зекономити значні кошти, пов'язані із сертифікацією виробництва, та гарантуватиме надходження на переробні потужності та продовольчі ринки екологічно безпечної сировини тваринного і рослинного походження.

Література

1. Вимоги щодо розробки, впровадження та застосування постійно діючих процедур, заснованих на принципах Системи управління безпечністю харчових продуктів (НАССР) [Електронний ресурс]: затверджено Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 01.10.2012 р. № 590 / Зареєстровано в Міністерстві юстиції України від 09.10.2012 р. № 1704/22016. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1704-12>
2. Всеохоплююча стратегія імплементації Глави ІУ (Санітарні та фітосанітарні заходи) Розділу ІУ «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» Угоди про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: схвалено Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.02.2016 р. № 228-р // Урядовий кур'єр. — 2016. — № 65.
3. В Україні одразу п'ять підприємств поставляють жаб'ячі лапки та равликів до Європи // Новое время. Бизнес. — 2016. — 12 листопада.
4. White Papers (Білі книги) [Електронний ресурс] // Official website Euroglossary 2006 (Офіційний веб-сайт: Глосарій термінів Європейського Союзу 2006). — Режим доступу: http://europa.dovidka.com.ua/b.html#_Toc90362090
5. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Колюбакін В. Чи можна зупини африканську чуму / В. Колюбакін // Урядовий кур'єр. — 2017. — № 30.
7. Про визнання еквівалентності системи контролю виробництва та обігу продукції та сировини тваринного походження Європейського Союзу [Електронний ресурс]: Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 01.04.2014 р. № 118 / Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 16.04.2014 р. № 431/25208. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0431-14>
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо харчових продуктів [Електронний ресурс]: Закон України від 22.07.2014 р. № 1602-УІІ. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/1602-18>
9. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми дер-

жаваами-членами, з іншої сторони // Офіц. вісн. України. — 2014. — № 75. — Ст. 2125.

10. Угода про застосування санітарних та фітосанітарних заходів від 15.04.1994 р. // Офіційний вісник України. — 2010. — № 84. — Ст. 2989.

Т. А. Кулаковська

канд. екон. наук, доцент; доцент кафедри економіки промисловості Одеської національної академії харчових технологій, м. Одеса, Україна

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО РЕГУЛЮВАННЯ СТАЛОГО ТА ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

У сучасних умовах економічного розвитку особливо актуальною стає проблема державного регулювання та підтримки розвитку сільського господарства, оскільки воно є стратегічно значущою сферою соціально-економічного розвитку суспільства, яка визначає рівень життя населення і забезпечує продовольчу безпеку країни. Однак ефективність вирішення проблем сільського господарства відокремлено від проблем галузей, які беруть участь у ланцюгу створення доданої вартості, різко знижується. Тому важливо приділити увагу розробці комплексного та системного механізму розв'язання проблем агропродовольчої сфери.

Науковці виділяють два методологічні підходи до регулювання розвитку агропродовольчого сектора: перший підхід відстоюють науковці-аграрники, які схиляються до думки про особливий підхід до державного регулювання агропродовольчого сектора [1–2; 5–7]; другий підхід — макроекономічний, концентрується на доцільності застосування державних регуляторних заходів, однакових для усіх сфер національного господарства з урахуванням циклічності розвитку економіки.

Науковці-аграрники обґрунтовують необхідність врахування особливих умов застосування заходів державного регулювання розвитку агропродовольчого сектора наявністю таких проблем: низька ефективність сільськогосподарського виробництва, недосконалість механізмів інвестиційного забезпечення; проблема деформації цін-ових пропорцій (диспаритет цін); нераціональне використання та відсутність ринку землі сільськогосподарського призначення; проблема забезпеченості основними виробничими засобами; недосконалість

Наукове видання

**АДАПТИВНІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ
ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ
ПРОМИСЛОВОСТІ В УМОВАХ
МІНЛИВОГО СВІТУ**

*Матеріали
наукового симпозіуму
з міжнародною участю
19 травня 2017 року*

Відповідальність за інформацію,
викладену в публікаціях, несуть автори

Українською та російською мовами

Завідувачка редакції *Т. М. Забанова*
Редактор *Н. Я. Рихтік*
Технічний редактор *М. М. Бушин*
Дизайнер обкладинки *В. І. Костецький*
Коректор *І. В. Шепельська*

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 13,49.
Тираж 300 прим. Зам. № 188 (42).

Видавництво і друкарня «Астропринт»
65091, м. Одеса, вул. Разумовська, 21
Тел.: (0482) 37-07-95, 37-14-25, 33-07-17, (048) 7-855-855
e-mail: astro_print@ukr.net; www.astroprint.ua; www.stranichka.in.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1373 від 28.05.2003 р.